

په ندری پښتانهان و کتیبه کی الحکمة الکرديهی دکتور به در خان سندی

لیکونکته وه
ناهمده ره رفیق حلیمی

پښه کی :

په کم پی ناسیم به په نندگان پښتانهان له مند الیمه و بوو به هوی خوا
لی خوشیو شاعیری له لمبه سوونک به نساو بانگی کورد (خاله)"
(پیره میرزا) هوه بیوو. هر چه نده هچون بومالک ده چرومه زووره کی سوه
تاهاو دارو به دردی به روژنامه به نایمن روژنامهی (زین) که خوی دهری
دگر دوه و گزفار و کتب داپوشرابوو. خوشی همیشه چاری به سر
لاپه راکانه هوه بوو. گشت ژماره یکی زین تووژی چیه لاپه دردی (پهک)
وینه به کی چوکی، (دمست کردی) خوی له گدل په کیک له په نندگان
دبگردن به شاعر، تیا بلاو دگر دوهوه که دچروم بوی ده خوشمهوه.
له وکاته وه کور دوهوه ته پنهانده بوو به خو و لیم. کانی کتبی (دراسفی
الشعر الکرديهی) (ماموستا رفیق حلیمی) مخوننده هوه که له فدره نسی هوه
ودری گزراوته سر هر هدی، له پښه کی به که پیدا دیم، دانهری کتبه که
شاعیره دی فدره نسی (لوسی پول مارگریت)" (وتوبه یق: کورد زور تاو بانگی
ددر کردوه به په نندی پښتانهان هیچ بابه ټیک زبه له گهر چه ند په نندکی له
سر نه نیت پهک بان دوان هه نیت. ماموستا رفیق حلیمی وتوبه که له
شاعیره به کتیکش له سر په نندگانان داناوو خوی وانا ماموستا له مشی
ودری گزراوته سر هر هدی به ته ماهه بیخاته ژیر چاپ. به لام به داخموه وا
دیاره هر چه ند ودر گزراوته کی هه به نینوا نیه له چاپی بدات. جا بو به من
له وکاته وه لوانه خوازم پاش تووژ به توه می کی باش چیم پی بکری ت له
باریده ویکدم و له دوا ید ده مستکر ده نووسنی بابه ټیک له سر په نندی
پښتانهان هیشا ته ولونه بوو بوی بیستم (نادی جمهوریه)" کوزبو ونومیه کی
سازانده بو هه ننگاندن کتبه کی دکتور به در خان سندی (الحکمة
الکرديهی). هر چه ند هیشا ته و کتیم دست نه که ونیسو. چووم (به
داخموه به سر هتا که پدانه که بشنوم گولیکش له ودی و ترا، به گو بنگران نه
ده که بیشت له سر تا ته وای (میکر و فزونه که) هر چه ټیک به بو. تم
کوزبو توه به بوو به هوی بیر کرده وه له گزری یاس کم به جوز ټیک که

باسی تم کتبه پیش بگر تته وه، چونکه وک پوم دکهوت سر چاوبه کی
نیجگار به نر خمو له زور له وانهی تا نسا بهر دستم که وتون فراوتره. به
نایمن چونکه پښه کیکه ی زور به سوو ده بو نه وانهی ده بانه وت بچنه ژیر
بیچ بتاران تم که گنجیر سامانه مزنه که بار بایرمان یوسان به چی
هیشتوین. پیش کش کردنوه یی تم باسه به گشتی. به کوری مدلیم که
دکتور به در خان به م کتبه ی (۳) نوان گرنکی خوا لی خوشیرو (شیخ
عمدی خالی) به چی هیناوه، که ی گومان لوان هه مو وانه نه مانشی :-
پهک: شیخ محمد (له پښه کی کتبه کی خوبدا) (په نندی پښتانهان) وتوبه یق:
لهی لاری کورد له و نندی من په نندی پښتانهان کورک دونه وه ده نه و نندی
تر" په نندی پښتانهان هه به له دنیاتو لادی و شاره کورده گان. کوردانه و
مردانه. بالی له هالان و دارینی لی بکن به لادا پوکورک دونه بیان .
دوو شه گهر هه مو و خوند واریکی کورد له مایوهی ژبان خو بیا
پووستیکی کونه لاپه ی به چی بیخا به؟ لسا وادش و پرووت نه نه که وینه
ولات به لکو نیشمش وک گلان تر به سر چله پووی ژبانه وه هر سانه له
تاواز نکمان له خویند. هند.

سی: زور په نندی پښتانهان امان هه به ته گهر ودر بگریته سر زمان
بیگانه به قد سه مد قالی رن گین چا وروای باشان بو نه کت له
تاویانا .

به م جوز دکتور به در خان سندی هر نه نسانه به دانان تم کتبه و
ودر گزراوته له و پنهانده بو زمانیکی تر بهر له هجر رده خته به کی باش بیان
خراب وشی کردنوه یی به وردی (خرمه ټیک) رازگه به کی نیجگار گرنکی
گه له کی کردوه .

یوزانیی ترخی له کاره مزنه به سوو ده نیت له پښا براهین، (په نندی
پښتانهان) وناهی چیه؟ به گشتی لای گشت گه لان جیهان، جالای کورد نه
نایمن، پاشان مه بس چیه؟ به کورک دونه بوو باراسترو ودر گزراوتیان؟
وسو ویدان چیه؟؟؟

اتاسی (په نندی پښتانهان) (مثل - أمثال - حکم) (Proverb)

واتای به گشتی: به پیش فدره هنگ: به نندی پښتانهان به کوردی واتای:
(وتهی پښتانهان) هه یی باو بایرمان. بو به پښانهان دلفین (وتهی پښتانهان). و
دانشت به وناهی (حکمة) و نندی زانایان. و تهی موزنان.
- به عهده یی = (مثل - حکم - حکمة) = (قول - حکیم).
- به ټینگیزی = (Proverb) و (Maxim) و (adage) (م).
به لیکدانه وهی له م وشانه = و تهی (رومان - بیزی، قایم و تونفونول) . و
نعمه به شیکه له گشت (زمانیک) و وشونه که له (ادب) و یزی فولکلوری
که به زاری پشان به نووسین بلا بو تته وه. له وانهی لیکونکته و تیز به ویدان
هه به له م بابه ته دا که میان به به شیکه فولکلور بان داناهه ته نسانه ته
(ویکلور و لاور) " له کتبه که پاندا له سر فولکلور (فولکلنده) که

سالان (۱۹۳۰ - ۱۹۵۰) یی گرتنهوه.

شیخ محمدی خالی وتوبین: بهندی پیشیان: وتاویکی کورق ریلکوییکی جوان به نامی به موزمی به تنی کاری گهره که له دلوه دمرونیکی ینداری لورمدان ناگداری پیشیانمونه هاینهه دمروه، له پاش برادر دوتاشی کړنهویه کی زورودور و دویزه^{۱۱۱}.

(ابن حذر به) له لایه ن شیوازی وشو دست کان له پندانه وتوبین: المثل - دوشی الکلام وجهر المفظ وحل المسان^{۱۱۲} به واتاشی گفتوگو په کی پراواوه و کرلو واتایان به ترخوب به هماره.

تایا بهندی پیشیان به کله پور داده تر بیت پاتا؟ لای خومان هم وادتاواوه له و تادسان جوانی خوشو شیخ محمدی خالی وتوبین: -

آهنلی پیشیان میرانو که له پوزیکي کده به، جا بیوج وای داناهه؟ چونکه باو پایران له هوزاران سالهوه پوزان به جی خیشو پوزیو له مه زامدی بر و پاموری که له دست کردی کومه له به پوزی بر و پاموری که له نشان لده له ناو که لای تر دلو له نفازه ی زیره کی و کی گیشن و پی گیشن و سر که وتوزو پوز بیرونه نوی گله که پیشان ددا له بهلی شارسان تیدار لاشکرای ده که له گو که له ندامتکی به میزو کار که رو شاستی زیاند مامویه. تا وچه به وجه بیان که به ناوتیو له به بریدا خو پان ریلش پیک پکن.

بهندی پیشیان له دلوه دمرون کومه له داهل تولوه بویه له همووشت کاری گهوره تره له دلوه دمرون کومه له دایو جیوازی له نار گشت چپه پیکیدا جوانمو و به کاری دیت بویه هیز کړنه وی گفتو گو یان.

فاتو میزویوی بهندی پیشیانان به نه واری برانابه، کړه چوژنو بوچره کیو شو پندانه وتراون؟ نو که گله یک پشت له بایست کومه لاپه ن، زاین، تابوری، سپاسه، ردهوشتو خوهنت. . . یومان و وون دمیووه.

هر بیم واتاېش ماموستا (اسماعیل حقی شاپوس) یش وتوبیق بیم (دمستور وانه)^{۱۱۳} کورده له (زمان) کاز کومه نه یوسفی پوسن، لاپوری، فیکری، اسیباری، ردهوشی، ینگه پشتن، هلسوکه وون، پیشان گله که دی (دوه). وانه نمیش بهندی پیشیان به به شیک له میراستو که له پوزی (فولکلور)ی داناهه.

دکتور بدرخان سدی نه مه به راستو رومان دو بیات کړونهوه وتوبین: «الامثال والحکم الکرده به جزء من الفلکوره، وانه بهندی پیشیان به شیکه له که له پوز. و بوزرون کړنه وه وتوبه «دهی احدی اوجه التراث الفکری الاجتماعی لدی الکرده وتلعب دورا واضحافی مجال المصلاقات الاجتماعی من خلال اللغة البومیة للمدینه الکرده ا الريف الکرده و رویه که له گنچ سامان فیکر و کومه لاپه ن لای کور دور و لیکری دهوان همنه له پمونه دی کومه لاپه ن به هزی (زمان) (وتو ویزی پر وزانه ی شارو لادین.

به کور به شیکه له (که له پوز) له (فولکلور) و بویه که له میران بیرو کومه لاپه ن کورده^{۱۱۴}.

آسیز ووی دانای بهندی پیشیان:

کی؟ کی؟ له کی؟ پوزی و چرن بهندی پیشیان کورده داتراون؟ ا به داخوه هتا ایستا کسی و له لای تم بر سهارانه ی به نه واری و نه راستو روحان نه وایو کومه نه که پوزی و موهه هاتو. له مه پراوانه له هو که که میزویوی له زور دمدها همان پاشتر و وون دمپرو موهه له بایست کومه لاپه ن، زاین، تابوری، ردهوشتو خوه، و گشت په له کان تری زان.

له و ی و زاره سه باره ت به میزویوی بهندی پیشیان زامدی لیکدا توموی تایمزه، که به جویوکی لیکدا توموه، پوز موهه: هیندیک وتوبینه: چونکه پندمان دست کردی کومه له، لایر لهسه ی گومان هیندیکان. له نارچنی پوزو هیندیک پیشیان له نارچمی پستیا دلو زاون پیاغوه هیندیکان له نارچمی خویکوموری، زیره ییری پوزو هیندیک پیشیان له نارچمی نخویندواری

لوک همووشم و داستان و کور او و سر گوشتکی کومه لاپه ن. له بهر له و هیندیکان له کالو و به مستکی زور پوزو جوانان و هیندیکان به پیچده واتاشی. . . یو وعی جزوی کیم: «سد سال بکیمت یگانه پرسی، دوا یی همر دینت نوشتی بو جزوی دوه هم ا» «تصعل فانی»

همووی له خوم. . . دوا یی شل جیم کرد به خوم؟ به لام به تیکرایی هه موویان جوانو هر به که همان نستمه به کی گشله له ناسوی کورده واری دا. و هر به که چوره و رنگور و ونایکی بر بیکه کی هیه و نیشانه ی شیکه کور ی غونته ی چند کسک نه کات پونه مستکی پوز. چونکه هر به که له پند هاتو چوژنوهه کا هملقوله، له خوشو دلته نگیدا، له پروون نمپوندا، له بهندی یا بدمسه لایندا له سانی یا له نخوشیدا هت. . . بیه به پندانه ویک لایرته به کی بالافان چلکو خوتن

له و سر دمپو هم و پمرو نارچامه همان پیشان دمدن که تیاپانه پمپا پور و هر به که میزویویکی تایمزه سر گوشته به کی دودور دویزی خوی هیه به لام به داخوه تانوستا که ماته نه زاتراون.

له و نده به گشتی زان لوه که زانایان داتایان میز و ناس و ویزومان له کومه میزویوی کل خویانوه ی باو پایر اتیان هی دور و پمروا کومه لاپه ن تابوری، اسیباری و شیری، زانباری و لیکری-یان به زاری (زاروکی) به جزوی شپرو و کور او (مه لمه) بو داستان جبر و کوه و تمه بهندی پیشیان پازو کړونهوه موهه هر چوره له وچه که موهه پوهی تر له تمه به موهه پوهی دوا یی که مامش هیندی تری نازدی خویانایان نوه به موهه پوهی هیندیکان ل لیک جوموه پوز چوره گوروه. به لام دسان: هر زور به بیان پاش پراستون و لیر مانو همنه به کل هاتو. له گشتیان زاپار بهندی پیشیان بهر گهی گرتوه به دویزایی له همووش سرمدانه و تلو تر شپه ناسوری ژانی سختی گله کهمان. چونکه بهندی

پیشانی سر و ششکی تالیه همه ۱ کورق رستمو وینکویئگی خستو
 خوئی و اتاو جوان وشمو زارامو هیندیکیشی وک شیمره یاخوده به ترپو
 کیشمه له شیمه یئیی دملین (سجج) به عمره یی، همر وهما چونکه له مانه دا
 ههست به لیشاوی راستی بیرو باوره گان ده کربیتو به جولانی سوزو
 ههست ۱ بویه هم جویره له وانخی زیاتر ناو بانگیان دهر کوردوه و
 پاراسترون و هه میسه به کار هاترون، به دم گه ووه پچووکه وه و زاناو
 نه زانه ووه و ژو بیاره و به یون- به ناسان له بهر کراونوله بیر نه چونته نه وه. له
 گشت کاتو شو پینکدا به کار هاترون به تالیه یی چونکه کورد وک و تراهر
 گه تیو ساماتیکی نیجگار ده له مندوه به نرخ به هه عادی هه به له م به ته داو
 وک لوسی پول مارگرت و توبه یی کورد هیچ شینگ زه له گه چهند
 پهنکی پیشانی نه له سوری، یه ک دوایکی هه ره به.

به لام به داخوه له دوای مه دا به پندی پیشانی خمره یه ک پشت گوی
 به خرنیتو له بیر پیریتو به به به ره له ناسوی کورد هوار پدا ناوای. له لای
 گه لیک کسموه وک جاران به کلر تا هینترین زوربان فری دراوونون
 بوونو رنگه و تریش یی. لیسا ژورتر له ناو ناسره نه خوینده هوار دا
 به کار دیتین. و ژور له مانه گه بگر گشت گفتو گویان بهم به نده نه به، و
 پهنده گان زوربان هینتا نه نوسراونه نه وه، که (خوا لئی پورون)
 پهنده کاشیانیه له گه ل ده تیز یون له گه هه وایر وای گومان باش خاویه ک
 زوربان نه گه پهنه یه پوهش پیشانی زینده به جان دهن. له بهر ته مو
 چونکه وه کوو نمان و دووپات ده که پهنه وه، به پندی پیشانی گه نجو ساماتیکی
 به نرخ گشت گه لو میله تیکو به ششکی زور به سوردی که له پوره
 ناوینتی میژوری ژانی نتمه وه که بو خوشی بو ناسیشی به گه لانی تر،
 پهنی پیشانی له و ژه لانی شو له و ژناوایش خرابیونه کار و زوربان
 کراون به شمر و توژیته مو لیکو لینه دیان له سر ده کرد کتیب و باهین
 زوربان دلدنا یز پاراستیان. له سرده می (۱۶) هم و (۱۷) هه مده
 تینگلتمه له مده گه پیشیوه لوئکه ... وک (جون های رود) "او
 له تمه مر بکا بنامین فرانکلین ۱۷۳۲-۱۷۵۷ له سره نای سده ی بیسه مده
 دهست کرا به توژیته وه له باره ی لوکلور، به تالیه به پندی پیشانی که
 کمره به یکی زینتو مو شارستانی لوکلوری دیزینه یی که لان پیشان
 دمداو که وک له پیشان و نمان زاده یی ریاوهری که له و دستکرده ی کومه لو
 به زرم یی ریاوهری که ل پیشان مده له ناو گه لانی تر داو نده نده ی زیره کرد
 ن گه پیشترو واده ی پیشکوتنی له شارستانی دا
 لای خومان به گم کمره که بری له کوکر دنه می به پندی پیشانی کورد
 کردینه وه و نووستان مه لا محسود بایز بلی بووه پوره دیزمی میژوری
 نووسیه وه بان پر وانه. یاسی سر چاره کان.

بینگانه

- ۲- له شیمه یی بر سبار و وه لام.
- ۳- کوبره، بیه ته ری؟ دوو چاوی ساغ.
- ۴- هیندیکیان نه نهار سته به یکی کورتن هیندیکیان دوورسته ن...
- به ده گمه هه له دیز پک زیاتر بگر نه وه.
- وینتی به ک رسته یی کورت: «سوال کیمیا به»
- هی دوورسته یی: «سال به سال، خوژگه به پار»
- زله به پهنده کان کراون به شیمه با له ناو شیمه دا به کار هاترون. وه ک
 له وانته یی پیره میرد له روزنامه یی (زین) دا بلاوی کردونه وه. هم چونتی به ی
 دار شتی پهنده کان، بهو شینوانی سه روه. (کورت دهنه واژوه
 یه کان و خستی و اتاو هیزی وانه کان له سر جولاندن ده سسوز.
 بوونه هری ناسان به بهر کر دبان ووتنه و دیانوله بیر هانه و دیانوله بهم جوهره
 پاراستیان له ون بوون و نه وانندن، به دوزبایی نه وه سده نای که هینتا
 نی دا. به نووسین نه نوسرا بیونه وه و له بهر شه ویش که له
 ناو کورد هوار بداو له روزنارایشی شایره و له دیان هه ولیان داوه که له وانته یی
 به شیمه نه بوونو ده مینت، بیانکه نه به شیمه بان ناو شیمه دا بلاویان
 بکه نه وه، وک هه کان پیره میرد بوته هری پاراستیان بوینه ی شیمه کان
 به پندی پیشانی پیره میرد پر وانه گشت ژماره کان روزنامه ی زین و کتیه کی
 یاسی پیره میرد.

(والیره میشدا غمونه ی به یکک له مانه پیشان دهنده ن).
 غمونه ی به یکک له پهنده کان پیشانی کورد به شیمه ی شاعیری کوردی به
 ناو بانگه پیره میرد:

گهردو خوئی ئەم ئاسمانە شینە .
هەر چەمی ئی زور داری و مەبیتە

چلگە هەر دێ بە داو و بە تاو
لە پاشی نیو سەعات ئەیکابە لافاو
خانوی هەزار یی ئی ئی و خینی
تووی زور داری یی هەر موینی^۱

ئەم رەنگا ورە نگەش ئەبینی ئینسان
ئە ئی ئە بایان دیووە نە بارانە

کتێبە کەمی «الحکمة الكردية» :

(پەندێ پیشیان) ی کوردی ، دکتور پلرخان سندی : -

ئەم کتێبە سالی ۱۹۹۰ ز (مەزگاری و وشێری و بلاوکردنەوی کوردی)
لە چاپخانەی الخریة لە بەغدا لە چاپی داووم بلاو کردنەووە . کتێبە کە
بریتیە لە (۳۴۰) لاپەرە . و زۆر بە جوانی و زۆر پوختەیی لە چاپ
داووم بەرگیکی ئەشەنگی نایابی توندو تۆنی بو کراره ۱ بەرگی پشتمووی ،
لە سەر شیوازی چاپمەن کتیی رۆژ ناوایی و نەبە کێ پوختووی دانەر
لە گەل لێسەیی گشت بەر هەمە کانی بەر پکێ پکێ تیا بلاو کر او مکتوبە ، بەرگی
پە کەم سەر مەنای کتێبە کە مەزگاری بلاو کردنەووە نای دانەری و ویتە پکێ
ئەشەنگی دەر کەمی هونەرە ئەدانی لە سەرە .

جوور و شیوازی دانان کتێبە کەمی «الحکمة الكردية» :

کتێبە کە کراره بە سێ پشتمووە ، یەك : سەر مەنای نووسی دانەری
کتێبە کە ، دکتور پلرخان سندی . دوو ناوەرۆك : کۆمەلە بەك (پەندێ
پیشیان کورد) ی دکتور پلرخان کوردی کردنەووە و کردوون بە هەر مەوولیک
داوونەووە و اتایان ، مەهە سیان و کانی بە کلەر هتاییان نووسبووە . هەر و هە
بیر و باری لە سەر هیند پکێ کانی و بێ نای هوانەیی و نەبە هە بە لە هەر مەیدا
پیشان داووە .

پەندە کانی بە سێ پایەت و پکێ خراون بەم جوورە - خودا - ئیشتمان - بیر
(هەل) و لە ئۆمۆگاری - زیانی مر د مەلو و اسق - کار و پشتم بە خو بە ستن -
پارو و سامان - چالو و خراب - نازایی و ترس - بە پەو نەدی کۆمەلە بە ل و خیزان -
زمان (اللسان) - پەر و مەردە و شار مزی - دلداری و خوشم و سق و خوش حیوا
لارام چلەر نووس پێژانین - هاو پشتم و یار مەن دان - ئەم رۆز - (دەست
بلاوی) بە خشتمی - چلایی - میوانداری - مەز ، دزی فڕ و فیل ناو بانگەو
ر و وگویی - جوور و جوور (هەمە چەشتم) .

سێ - سەر چاوە کانی کتێبە کە : -

دانەری کتێبە کە لە پشتم کە بە کەیدا زۆر بەر پکێ و پوختەیی و بە شیوازی
زانستیانە ، میژووی کۆکردنەووە نووسبووە و مەزگێرانی بەندێ پیشیان
گێڕاوە نەووە و بۆمان (پاشی) کوردی بیگاتە گشت ئەوانەیی لەم بوارە مان داووم

چوونو کەوی لە کوێو بە چی زامێکو ناو و سەر مەنای بەر هەمە کانیان ؛
کتێب ، پاشخو و باهەتو ئەمانە لە کام گولار پاخووە و ژۆناسەدا بلاو
کر او نە توونو لە چی دەموینی ؟ .

بە لأم کانی لێسە ی سەر چاوە کانی خوئی بە کاری هتوان دياره هەر
ئەوانەیی ژماردوون کە بەو دەستی کەوتوونو سوودی ئی و مەزگێرانی
کتێبە کەیدا . و لە مەبیش لێسە ی سەر چاوانە بە کە بە کاری هتوان : -
لێسە ی سەر چاوە کانی کتیی (الحکمة الكردية) ی دکتور
پلرخان سندی :

- ۱ . پەندێ پیشیان (شیخ محمەدی خال) سالی ۱۹۲۱ و ۱۹۵۷ لاپەرە بە
پەر و بێزەووە .
- ۲ . هەزار بێز و پەند (مەروف جیلوک) ۱۹۳۸ .
- ۳ . مەسەل نوونە ئۆتۆگرافی (اور دخان جلیل و جلیلی جلیل) .
- ۴ . گوشتێ مەز ناو نەیی مەزنان (حاجی جعفر) .
- ۵ . پەندێ کوردی هەر شیخ الله .
- ۶ . کۆمەلە نیکسی فولکلۆری کوردی (کوردی) .

- ب - ئەوانەیی بیگاتە دایان ناوون :
- ۱ . (بیر و نایە پەندێ پیشیان) ی (دکتور مەسەن عبد النواب) (رودلف
زولپام)
 - ۲ . العبد الفرید ابن عیدو بە
 - ۳ . «المرهان فی وجوه الیهان (ابو الحسن بن وهب) .

- ۴ . لێسە پکێ بە دایار پتاییکا .
 - ۵ . کتیی رۆژە لیکو بە کوردی و هەر مەنای . (رەنگە رۆژە) ش کورد
بیت لە (رۆژ) هاتیی ئە گەر (رودلف) نیتت بە واتای (سوور) .
- لێسە ی سەر چاوە ی (پەندێ پیشیان کورد) بە سێ سەر مەنای کتیی
(الحکمة الكردية) ی دکتور پلرخان سندی
بە سێ سالی دانان و بلاو کردنەووە :

بە گشتی دکتور پلرخان (پشتم) کتیی «الحکمة الكردية» نووسی : بە کەم
کەسی بیر ی لە پەندێ پیشیان کورد کرد دیتەووە و زۆر هەلات ناسە کانی بوون و
زانیان ئەوانەیی (بە کتیی سۆلیانی کۆن) و بە نایەت ئەر مەن بە کانی .

- ۱ . (ابو لیان) زانیاری ئەر مەن لە ناو نەندی سەدی نۆزە هەمە سقا پیشیانە
دەوڵەتە نەدی فولکلۆری کوردی و لە مەهە پەندێ پیشیان ی کردووە . هەر
و مەبایش پەندی بەر زەییان .

- لە زانیاران بە ناو بانگی فولکلور ئەوانەیی ترخیان داووە بە فولکلۆری
کوردی .
- ۲ . ف . ۱ . کورد فەلسفەیی^۱ .
 - ۳ . ن . ۱ . پاشار .
 - ۴ . اوو پیل^۱ .
 - ۵ . فەلسفە سۆسکی .

چالاکی له ماته به‌های تومار کردن له قسوغر الیایو زمانه‌وان کوردی دامه‌ز راند. له ماته هه‌ولیان دا فولکلوری کوردی کوژیکه‌نهموو و یکیشان به‌ن.

چهند کتییکی به‌ترخ به‌هادار له یواری (فولکلور) که له پوری کوردیدا داترا له لاپهن روژ هه‌لات ناسه‌کان وهک.

۱/۶. سۆتین

۴/۷. بریم

۱/۸. زایاومان

۹/ ماکش ..

۱۰/ هایکون

۱۱. بیوتر لیخ روژ هه‌لات ناس سالی ۱۸۵۷ کۆمه‌لمه‌یک به‌ندی پیشینیان کورد له‌وانه‌ی (بایه‌زیدی) کۆی کردونه‌توه و بری گیراونه‌سه‌ز له‌لأز روسی. واته به‌کۆمه‌ل مومو به‌نده‌کان (مه‌لا عمودی بایه‌زیدی) یوه.

۱۲. له‌لی ازار و فلدا لیر سراوی بر پلان له نهرمینیا له چالاکی کۆمه‌لمه‌ی (جوهر الیای لیر اتۆره‌ن و روسی) (جاران) له ناوچه‌ی قه‌فلسابادا کتییکی داناوه به‌ ناویشان (وتیی بوختی مئشوگرافیا) سه‌ماوت به‌ کوردی له‌لایهن اهر پلان) و سالی ۱۸۹۱ له (تیلیسی) له چاپ دراوه.

۱۳. ساریکی هایکون شار مزای تانیته فولکلور (نهرمه‌زه) گه‌لێک (به‌ندی پیشینیان کوردی) و هرگیزاومه‌ سهر زمان لهرمه‌زه له‌گه‌ل کوردی به‌کان له (ترانسکریسی) لهرمه‌نیدا تومار کردوه له‌سه‌ بۆته سهرچاوه‌یک به‌هاداری به‌ ترخ بۆ له‌وانه‌ی لاره‌زوو ده‌که‌ن توێژینه‌وه بکه‌ن له‌سهر به‌ندی پیشینیان کورد.

۱۴. نه‌چه‌ نوێلێن - حاکمی سیاسی لیگلین) توێژینه‌وه‌یک به‌ ناویشان (کستیق کورد) وهک له به‌نده‌کاتینا دباری ده‌ئا) له گۆلاری (دراسات) ی روژ هه‌لات هه‌له‌رقی له له‌ئهدم بلۆکر ده‌توه. سوودی له ژبان له نه‌ه‌کاری له کۆرده‌ستان و هرگرتوه. (۳)

۱۵. سالی ۱۹۵۷ له بر پلان (بایه‌ختی نهرمینیا) کتییک دهرچوه به‌ ناوی (فولکلوری کرمانج) (۳۶۰) به‌ندی ئی‌دایه به‌ زاری له‌ده‌م له‌وانه‌ی وتویاته و هرگیزاونه‌ به‌هێ بیته‌دایش کران.

۱۶. سالی ۱۹۶۱ له مۆسکۆ (چاپه‌ننه‌ی آدای روژ هه‌لات) کتییکی دهر کردوه نه‌ ناویشان (به‌ندی گه‌له روژ هه‌لات به‌کان) (۳۵۰) به‌ندی کوردی ئی‌دایه (قتان کوردو) مامۆستای توێژنه‌وه‌ی کوردی له (لأمۆزگای) (روژ هه‌لات) له لیجگرا دور و دیکگی کردون به‌ روسی.

۱۷. نوچه‌سهر و شاعیری لهره‌نسی (لوسی پول مارگریت) به‌ پارمه‌تی (لهرمه‌ر کامهران عالی به‌درخان) کتییکی له سهر به‌ندی پیشینیان کورد داناوه به‌ لهره‌نسی له‌مه‌ مامۆستای لۆ خا - خویشو ره‌ه‌لیق حیجیش له و هرگیزان کتسه‌کهی هه‌مان شاعیره که به‌ ناوی (دراسات فی الشعر الكردي) به‌ بانی

له‌مه‌ی کردوه (وهک وتومانه خویشی له لهره‌نسه‌وه‌ی کردون به‌ کوردی). ۱۸. (روژ هه‌لات لیبکی سالی ۱۹۳۷ که وهک روژ هه‌لات ناسه‌کان تری لهره‌نسا به‌ هۆی به‌درخانه‌کاتمه‌وه به‌ندی پیشینیان کوردیان ناسیه‌باهه‌تیکگی له (گولاری لیسلامی) دا له‌باری به‌ندی پیشینیان کوردوه‌وه‌ بلۆکر ده‌توه، له‌ماته هیندیکیان له نووسینه‌کانی لهرمه‌ر بدر خاتمه‌وه هیندیکیان به‌ زاری و هرگرتوه. بریتین له (۲۸۰) په‌ند به‌هێی یابته‌دابیه‌شی کردون وهک لایرو (شرف) خوشموسقی. دلغاری میژوو. لوات - هه‌ستو سۆز. خوێهرستی (به‌گشتی روشنی ژمنا، کۆمه‌له‌یه‌تی کوردی شایه‌ ده‌شت و دهر پیشان ده‌دات).

له‌ما له کوردی خۆمان به‌کۆمه‌ل مومو په‌نده‌کان پیشینیان کورد مامۆستا (اسماعیل حقی شایه‌س یوه) کتیی (له‌ی پیشینیان) گوستاو لۆبۆن سالی ۱۹۳۳ له به‌له‌دا له چاپ داوه‌وه‌ بلۆکر ده‌توه‌وه‌ پیره‌سه‌ر شاعیر و له‌مه‌لسووێ به‌ ناو‌بانگی کورد (۶۵۰۰) هه‌زار به‌ندی له‌ماته، کردوه به‌ شپهر ههر جاره‌وه‌ کۆیک لهر شیره‌نه‌ی له روژنامه‌کهی خویدا (روژنامه‌ی ژین) بلۆکه‌کردوه.

دوامین کتییک لیم بوردوا وهک دکتۆر بدرخان سنلی وتویته‌هی مامۆستا حاجی چه‌ده‌هر (قه‌سب مهنزا) نه‌ی مهنزه‌کان سالی ۱۹۸۶ز له چاپ دراوه بریتیه‌وه‌ له (۴۵۰) په‌ند. به‌هێی په‌کان ریکتراون پش له‌مه ۱۹۸۰ مامۆستا ههر شیخ به‌ زاری به‌چه‌یه‌ کۆمه‌لمه‌یک له چاپ داوه‌وه‌وه‌ی کتیی (الحکمة الکریده‌ی) دکتۆر بدرخان سنلی سالی (۱۹۹۰)ز له چاپ دراوه‌وه‌ چاپه‌خانی الحریه له به‌خدا له‌م کتییی دکتۆر سنلی ده‌یه‌ت دوامین کتیب له هیرا آدا که له‌باری به‌ندی پیشینیان کورد و نوسراو پینه‌وه‌وه‌ بلۆکر کرایه‌وه ...

- جگه له‌م سهرچاوه‌ - گه‌لێک گۆلار و روژنامه‌ی کوردی (۳) به‌نایه‌تی کۆنه‌کان وهک (دباری کوردستان - هه‌ده‌ی کوردستان ده‌نگی گیتی تازه - هاوار - روناهی) و گه‌لاوێژ هه‌ن. له‌ماته پان لاپه‌ری نایه‌تین بۆ ئهم په‌نده‌نه‌درخان کردوه یاخود ستونێک له‌گشت زماریه‌ کدا.

سه‌مالماتی (۳) کتیی (الحکمة الکریده‌ی) دکتۆر بدرخان سنلی

وهک له سهرمه‌لدا و تان (بانیی جهوریه) به‌ میژوی ۱/۲۵ / ۱۳ / ۱۹۹۴ لێباریکۆ ویکه‌خستبو بۆ سه‌مالماتی (بیکۆلیکوموشی کردنه‌تۆتی) له: کۆشکی روژشیری له به‌له‌دا - به‌ به‌رم یوه‌به‌ره‌ش. - حسن جاف وله له‌ئهدمه‌کان به‌شله‌ریان کردبوو. - محمد عرسو. - سام الاوسی و ...

به‌داخه‌وه به‌ سهرمه‌که‌یدا نه‌گه‌شبو له‌هر لاپه‌ری ده‌نگه‌ گوره‌که‌ره‌که زۆری وتووێژو ره‌خه‌نه‌کان به‌ گۆی گران نه‌گه‌شت. وچونیک به‌ره‌ له سهرمه‌تاکی دکتۆر حسن (به‌ سوپاسی زۆره‌وه) وتله‌کان ترم ده‌ست نه‌گه‌وت، له‌به‌ره‌وه‌ ئاترا ته‌به‌ له‌واوی له‌م لاپه‌نه‌وه‌ به‌دوین، به‌لام به‌هێی له‌وه

رخته تانه‌ی به (گونیم) دا هات دعوایم به کورن بلم تانوه گشتیان و مخته‌ی زمانه وان بورنو ننگ له بابه تکیه که به گش و باخود به تاپهش ، پخالو چوژ لم لاپه نوه ، مهبسی لم جوړه کتیاب . به گش و مه بوسی اووسر له دلان کتیبه کی ، و سوودی دانان کتیب . له سر لم بابه به گش و سووی هم کتیبه به تاپهش ، ناپا هیچ تر ختیکی هبه به پوگه له کی ؟ ناپا هیچ کلمتیک دهگر پتوه له کتیبخانه‌ی برهمه چاهه مته ندی کوروی به گش و له هی کله پوړو به تاپهش په ندی پشینان کور دیدا ؟ ناپا هم کتیبه پتمای کتیبه دانان کتیبه به کاره میوه ناپا دانوری مانی خوی داوون به لیکولیسوه توپز پتوموشی کرند نوموشی کتیب و به کاره هیان سرچاوی به مهند ؟ هتد . ناپا له گهر پاش و له لامله تانوی هم برسیار انه و پاش به سر داچوړون هم کتیبه لم بهرگ بیژ لوو برگر و خویند نوموی چی (سهرتا ، پتسه کی ، پیش صمت ، تی بی ، ورون کرشمه ، لیسه‌ی لاوروک ، لیسه‌ی سرچاوه کان تمانته سوجاسی بیارمه تدارایشی جا خویند نوموی ناوروک زور به وردی و حیضی و دلوزو زو تومار کرن لفظ خو به وینه نووسینه که و زساره‌ی لاپه موه بیژ بهراوینز و بهراورد کرن نووسینه که له گدل سرچاوه کتیبه کی که هر سرچاوه کی تر به صمت رخته گره و پتوه له ی بر زه لم کتیبه و پادسی راستو و روانو سوودی بیژ توپز پتوموشی لیکولیسوه و مگ سرچاوی زانسیانه‌ی ، بو باپنیز ؟ چه نشی بیژ دهمیزین ۱۹۹۴ ؟ له پانگی نه به چاک نه به خراب به لام و به یغیانکی پخالو خاویز و سر راستو مالم ماس بوه ؟؟؟

تا پم جوړه بهشی همرج کتیبه که همرج بابه تیک و همر نووسرو هاندر پخالو شاهر و شمریک بخرنه زور دووریی رخته وه ! نه کاته لو دوورینه دتوانیت پنج بانواشی بکاهه و موله بیژنگی بلدات چاکلو خرابی جیا بکاهه به تهاووی بی کهم و کور و مانی خوی بدلان .

کورته‌ی و رخته کان له دیداره که‌ی یاته‌ی جمهوره : -

لو و رخته‌ی له دیداره کدا بهر گریمان که ون به کور ، وک و مغان ، سه پلمت به زمان بیون ، لیردا (زسان عمری) که دکتر پمدرخان و مرگریز که‌ی بی کر دوه . دکتر خوی و لاملی لسمانه‌ی داپه وه . له ماتش ختیبک لو و رخته‌ی و لامله کان دکتر و بیژ ورامانه . او پاشتر بیوکه لو و رخته‌ی انکه به شجوازی (سج) سوواوه دکتر پمدرخان : (لهمه ردهنگه بیاپه ته هوی گورویی و اتانو مهبسی به نده کان) . په نده کان خویان به کوروی زور دین پمو جوړه بیون به لام همرچمند نووسر دانا و زمان زان پین دسان همر له مرگریز اندا ترسب کیش تیک دهجن . و پوریک خستی بهم . جوړه ردهنگه و شه پک به کار بیجرت کته کو اتانو مهبسی به نده که بگوریت .

۲. بو دانان گشت به نده کان به کوروی که شیان =

دکتر : (لهمه زور گرانه ، چونکه بی توره کتیبه که گموره به جیا به موشه و

زور گوروتر دمیوو و هر کور تکیوون خوی جیا بوو .
۷. گورویی ختیبک و شمورسته به وشه‌ی تر باخود دلو گور کرن جیگی وشه بوسته .

د . له مهبس دسان ردهنگه بیاپه ته هوی تکیوون و اتانو مهبسی به نده که . باخود به پینی دستوری زمان نشتت و مرگریز به تاپهش بو لام جوړه بابه تانه عصیت همر له وروانه به کار بیجرت که و اتاپان ده پار زیت نک وشه هوی جوان و له شه ننگو له یوانه‌ی توانای زمان زان پیشان دمدن به لام دوور زبه همان و اتا نمدات پان بیته هوی تیکدان مهبس گورویی جیگی وشه بوسته . و دهنگه له هوی له زمانیکدا عصیت لم لاپه نوه له گدل زمانیکه تر او له ستوری نه گونجیت وک رپک خستی کردمو کار کمر و پاش و لیکشتیان . بو یوتنه به کوروی مدلیون (ستیه م خوارم) به عمری مدلیون (اکلت الطحله) هتد .

به گش و دسان به کوری لیردا بیرو و یاروی خوم پشان دمدن به لومیدی نوموی گشت بیرون له همرج کهم کور زه کی له ماکو مکی دلگری له پیت چونکه مهبسمان چاکر یو مهبس و مخته ل گورویی کسی زه .

به کوملپ هوی رخته‌ی له دیداره کدا نشان کران پاشی پامچو نوموی لاوروک کتی (الحکمة الکریه) دتوانین بلین که دکتر پمدرخان خوی پاشی و پراستو و زمان و لاملی تهاوری دانوه به لام هاتو دکتر خوی تهمس پکاتو ماروی بیته پاشی مهبس کتیبه کتیدا پتوموشی سروره له چاپی پلته‌یوه دتوانیت همر لهو پلته‌یوه ماروه مهبی داریشته که پان ختیبک زه پان یگوریت نا وکو شعر باخود (سج) ددریچن چونکه راسته لم جوړه داریشته جانتر پان دتوانیتش و لاساتر له بیر دپتوه له شهنگی و کیش و پاشی زیاتر پان بی دمدات تر خ کتیبه که بهر زرت له کاهه ، به لام لایا دکتر پمدرخان مستی تهاو موبه‌ی مهبی ؟ پوه لاملی تهمس لایشر کار و هر کی دکتر زمان کر دیو دکتر له مهبی به زیاد زواریوشی لایردین نک به (مدیج) داپتر بیت . به واسی مهبسی سه بر دیکان له پاسی گم کتیبه له وه بوو که بلین :

کمال خسته پبرهمی نووسر پک ، دانمریک ، خونمره ننگ زور دوور پشی رخته‌ی ناپیت بکموینه گمان لهو پبرهمه خاوه نه کی و چی کهم گور زه پک بوو همر له وه پخنه پوو و هیغلی تریش گموره بکمن و پشت بکه پنه همر چی سوو د پو و پو موشی پاشی هه . همدیت زور پاشی به مهربا پچینه هه چاند چاروز زور به وردی بیوین له تایی تراز و دوا و بز همه بیوسیه سرچاوی تریش لهو به تابه دا پخوینینه باخود دهمستی لالامان همدیت له زانیاریدا له گمهر تاپه همدندیش نپیت لهو پورا دما ، همر و دما به لاملی متوره زور هیوسیه که رخته گر زانیارکی پاشی همدیت سه پارت به خاوند نووسین کتیبه که ؛ بزانت چی به واسی له پلرا ده بو لایا لهو پبرهمه‌ی به سه نگی توانو زانیش ؟ لایا له گمهر کهم کورن همدیت له تانیشی پان له پبر بار و دوعی تاپیت خوی گش و باخود له پبر گوی

ندادن هوی تره . لایا کتیبه که به گشوی به چی که چو کورتکیش هینت ،
 منچ سوودینگی تاییدل یاخود گشوی همه . . . ؟ یاخود نووسر نوایتویه دل
 بگات بهو مبهسی که بوی داتاوہ ؟ و نمو مبهسی هیچ ترخی همه به یو
 گه له کسی یاخود بو خونیلدوار . لهبر نمه هیندیک له که سستی و
 روشنوزانیاری و خونیلدو بهر همه کان تری دکور بدر خان بستدی دوا
 پروم به لام به دامعه و پیکتی نموی لگر تپو به پوه بابه ته که یی لگر مپم
 چونکه خوبی سمر نووسری گولاره که به و ناپه ویت یاسی تاییدل بلاو
 بکرته . . .

به نده کانی پیشینان له کتییی (الحکمة الکردیه) :

نو به نمانته لیره دا نومار کراون بی گومان گه لیکان له کتییی تریشدا
 ده بیزین به لام زوریشیان له سمر جاوهی وا هاتون که رنگه بهر دست
 گم کهس کهوتین ، لهبر نهوه له نمه به گنجینه به کی فراوتر دانه نیت له
 پابه تداو بهمه زورترین به نده پار زوریت له ون بوون بان فو تاندن . چکه
 له مه جوری ریختستان به پیی بابه ستو دابش کردن بابه تکان بهم شیوه
 نوی به دینته هوی پیشینان له چوار چوبه به کی تازه تر دابو یاخ پیی دانیان به
 جوری بکی همه رنگه . کتان ورد بو نموه له لیستی دابه شکردن
 په نده کاتو ریختستان له شی کرندومی هور به نده و بیروای سه بلوخت
 به هیندیکان هست ده کتییی که دکور بدر خان بستدی و پیه بکی روشنو
 هستو بیروای خویان پشان دده . . . سمرنج بدنه پاش و پیشختی
 بابه ته کتان ، دینین به کم بابه دایناوه (خودا) به و به کسر پاش نهو
 (نیشتمان) جا (حقل) بیرو قاموز گاری - زباندو مردن - راستو مات .
 نموی شایان یاسه که له پاش خودا (نیشتمان) ی داناوه نمه کم زبه .
 بروانه جوری دابش کردن نهوانی له کتییی تردا نووسراون وک له
 کتیه کی ماموستا اسماعیل حقی شاپوس به (سیاسی) دست پیی کردوه
 جا اجد التصادی . . . وله هی شیخ خمندی خال به پیی تری ویشتووه . . .
 بروانه بیروای دکور بدر خان سه بیزیت به زور پیی به نده کتان دیسان
 هست ده کتیه که نهوانی نیشانی نیشان کردوه که هستی بهرزو
 روشنی چالکیشان دمدن .

ثایاً کتییی (الحکمة الکردیه) ی دکور به در خان بستدی هیچ
 سوودنر ختیکی همه به بوگه له که یی یاخود به گشوی ؟

بی گومان ترخیکی زور گرنگی همه به : - به گشوی : نمه سمر جاوهی کی
 ناپاه به خونیلدو توژ بیهو له بابه کتیه که له پوره به نندی پیشینان به شکی له
 که پوره . ۲ / سوودینگی بی هارانی همه بو کورد به تاییدل بو ناسی
 بیگانه نهوه تکان به نهوه یی کورد ، بوزایتی ترخی که له پوره مانو فراوان بو
 بیین رادی نیگه بشن و نیگه بشن و روشنی و زانیاری و دورو بییند
 لیکنه انومی کورد . بو کورد خوبی لهمه سمر جاوهی کی تری نهوه نده انه
 که له بایو بیار مانهوه بو یان ماهه نموه هینتا زور بیان نومار نه کراونو
 نه ترسی همه له ون بووتیان . وله یی بنگیری دعلیم که ناپستا چند کتیب

له م بابه ته دا دناون به کوردی همه چند گشیان به ترنج به سوودن به لام
 ده توام بلیم نه کتیبه جیاوازی همه له گدل نهوانو نو جیاوازی به زور
 زور بابه خاره بومان - پیشه کی له کتیبه وک باسمان کردوه له سمر دناوه
 باشترین سمر جاوهی به بو سمر جاوهی به نندی پیشینان کورد نهوه
 سمر جاوه کانی کتیبه که خوبی دمر گایه کی فراوان ده که نهوه بوگشت نهوانی
 له مودوا بیان هونیت له م بواره بدنه به ناسان دست بخنه نه سمر نهو که نچو
 ساماته به هاداری بومان ماهه نموه . هور وه دکور بهو پیشلکی به چاومان
 روون ده کاتوه وکلا خوش ده کلت به زانیی ترخی که له پوره مسان لای
 بیگانه وه دانان کتیبو نووسی بابه ته له سمر به نده کالمان به زمان خویان و
 دهمش هانمان زبانه ده دات که خوششان نا چواین زبانی لای بکولینه وه
 و دیان گیرین بهو زمانهای دیان زانیزه بیانار یزین .

چهنده تی بیخی بهک له په ناو پیشیدا :

وک زاتراوه هیچ ختیو هیچ کهسبک زبه بی که چو کورن بیتو به بی
 بیت . لهبر نهوه بو یه کتیبه ناسراوه به زوری و گرنگی نشو کساری
 لیر سراوی بی گومان هر نوژ کتیه ناسراوه لای به نمانو پیشیدا بهر چاو
 ده کتویت . (ته گمگ زور به ووری پیشکرتیت بوره خنه لگر تری) وکی تر
 نهفته هیچ نهوه هانین هر باسبش بکرتین چونکه زور ساکرو بی ترخن
 یان ترخیکی وه هابان زبه شایان یاسی بو هیچ له رادی بهر زبی نهوه که به
 سووده که ناکاتوه . به لام دیسان و رنگه هر بو نهوه نیقیمش بلین
 کتیبه که مفلان لای بهر بزبه . بزبه هر به سوزاری چاومان یان نه خندانوه بگره
 زور به ووری پیاچونه نموه چند وینه به کمان هدلیزار دوه بو زبه و
 نوخیدی نموی هاتو دکور کتیبه کی دو بواره له چاپ دابه وه رنگه
 بتوانیت سوودن لای نو و رگریت نه چهنده تی بیخی نیشاته ده کتییی :

پیش له مه دو بیان ده که به و که و مرگریان ناسان زبه چاکترین وهر گریز
 به گران دعزایتی چی وهر گریز پیی وینه یی ده که هفتک بیتو به هانان ترچو
 کیشرو وانا ، چونکه وهر گریز وک دانه سمر بست زبه ، کام وشه ورستی
 لا نه نشو نگو جوان بوو به دل بوو چون ویت دایینت وریکی بخت .
 وهر گریز دستی به ستراوه دینت چی و تراوه بو کام شیوه جور و مبهسی
 هر نهوه دایینت بوو وهر گریزانه که مهران ترچو کیشرو تاج بوی ده که کی
 نایت دکور بدر خان خوبی نموی نیشان کردوه به لام دیسان هاتوو
 وهر گریز ماهی همبو چند جار یک به سمر وهر گریزانه که بیدا بیجینه وه ،
 نه مایا جولاندن هیندیک وشو رستو به دوز بینه وه وشه یی نه نشو نگو .
 ترچو کیشتر بو هم مان وشه به مریجیک به هم مان وناشو مبهس بیت
 ده توانیت وهر گریزانه کی به هادارو تر و به ختر بکلت . نمه ماهو هر کی
 زبانی ترچو یوسته . لهوانه به گمگ دانه ماهی نیسو چاومو کی در ماهی له
 دست دینت . لیمهش نیسا که هینده نیسو بییمان زوره و چاکرت
 چیمان له دست دینت زور و بوو یکه یی - به عصفوری لای اخیر من عشره -
 عل الشجره (چو که بهک له دستا له ده باشته به سمر درخته کوه) بزبه

لیردا دکتور بدرخان درینسی نەکردوو. بەلام بۆ هەلی لە چایدانەوی کێشەکی لاوانە خەزانی ماوی زبەتاری یشو تەبوانتێ چی کرا بۆ بەجێ هێنان نامۆزگاری یەکان دیدارە کە ئەم چەند ئێستێ بە بیگات:

۱- گەلیگ بەندی تر لە کێشە کە پێدا و پێنەیان هەبە بە هەوێن- وەك بۆ کێف بکون الکیش بکون الحسل، فرخ البیط عوامە ل ۱۸۷۰.

۲- جار و بار کەوانی پەجروکی (کۆتە پێش مارک) ی بە کار هێناوە بەلام ناکەوانەکان دق تێن کورتنە یان واتان. بە تەنیا لابرێن شو کەوانانە کێشە کە نامێنێت. وەك بەندی شەشمی لا پەرە (۲۰).

۳- چەند بەندیگ لە وە دەجێت دەقی هیندیک وشە یان جیاواز بیت نەبوون دەقە کە بە کوردی لە کێشە کە پێدا لەوانی پشکێن دەمانخاتە گومانەو. وەك ایبا الجدار احسنتک دایما الکتة اسمعی، وایزانم لە جیانی الجدار (خەسور) بە الحماة. ۱۷۲۷.

۴- چەند بەندیگ واتایان روون نەبە لەوە دەجێت وشە، لە هەلی چایدان تیا بیت. وەك: کان احسدم لا استطیع مصارعة خصماً واحدا، ل ۱۹۷ و ل ۱۲۰ و فیر الحیر لقی شران احد الحسین؟. هیندیکیشان بە هەمان واتا وەر نەگێزاون وەك ل (۲۰۰) السراق شک پێشە عینە نەگەر بۆ (لە دز وایە هەموو کەس مەز) بیت دەجێت بکرت بە (لە السراق بظن ان کل الناس سراق).

سەر ئەنجام

باو پاپران کاتی هیشتا نوسین نە زانیار بوو مێژووی نەتەوه کە پێداو گەلە کە پێن بە زاری بە شیوزی چیرۆک، کورتنە چیرۆک، شیعری، شیعری چیرۆکی، بەلاد، مەلحەمە، گوران، لاوانەو، لايلانه، سەرگورشت. و پەنلووتەکی (پێشیان) بلادەکر دەموو هەر بە و جەزەش لە وە جە بە کەو و بۆ و جە بە کێ تر و لە نەو بە کەو بۆ نەو تر کە دەما بە و دەما یزرا. . لە ماتە بەندی پێشیان لە گشتیان زبەتاری ناوبانگی دەر کر دوو و باشتر پاراستراوە و بە سەر گشت دەم کەو بوو هەمیشە بە کار هاتوو چونکە شیواز بێکی تاییب هەبوو؛ کورتن رست، خەستی و اتا، ریکخستنێ گەلیگی بەجۆری شیعری بە تر پەو کیش یان (سجح) . . . ئەمە پۆتە هونێ بە لەر کردنیان بەناسانی: و لە پیر نەچو تەویان . . .

گشت گەلیگ و نەتەوه کە بەندی خۆی هەبوو هەبەو بە دەرزان مێژووی بە کەلاری هیناوە پاراسترەن- لە سەدەکان (۱۹-۲۰) سدا پایەخێکی تاییب دراوە بە کەل پۆز بە گشتی و بە بەندی پێشیان بە تاییب ئەمە بە شیکە لە کەل پۆز. . . لە هەمان کاتدا گەلیگ زانیاران تاییب ئەم پایە تانە لە رۆژەلات ناسکان وەك بە کێش سولیاان جاران و بە تاییب نەرمەن یەکان کەوتو نەتە کۆکردنەوی هیندیک کەل پۆری کوردی وشێ کردنەویان چەند کێشکێتێ ئەم پارەبەو لە چەپ داو و بلاد کۆردنەو. پاشان چەند لە واتە لە ناوچە کوردستان زیاون وەك میجەر نوتیل و

یاخود بەر هەمی زانیاران تر پان دیووە لەم پایە تەدا وەك رۆژی لیکۆبە هونێ بەرخانە کاتەو، کتیب یان پەتایان بەر هەم هیناوە سەبارەت کەستێو کەل پۆز و بەندی پێشیان کورد. لە کوردەکان خۆمان بۆ بەکەم جار مەلا محمود بایزیدی لە بەندەکان کۆکردنەو و نووسوینەو. لە عێراق بەکەم کەس ماموستانە اسماعیل حقی شایوس لەم سواری داو و کتیبی (قەسی پێشیان) ی داناو.

لە بەر مەترسی هەوتان و ن بوون بەندەکان لەمەو دا، چونکە وەك جاران بە کار ناهینرێن، گەلیگ نووسەر ان تر کەوتو نەتە پشکێن و لیکۆبە و ودانان کتیب، بۆ پاراستنی ئەم بەندە کە زانیی پیر و باوەری باو باپیر مائێو بە شیکن لە کەل پۆری نەتەوه کە مان و رادە ی پێگەشتن و تێگەشتن و وشبیری و ژبیری پێشان دەدن، هەر و هەما مێژووی خەباتو چالاکی و سزاو نامۆزی و دەستوریکن بۆ وە جە ی نازە کە لە سەری پز و نۆ لە روناکیدا هەنگاو هەلپێن بە سەر بەلەکان ژانیاندا.

جا هەر نووسەر کتیبکێت دانیت ئەم بۆم دەدا بەشی خۆی (خەز مساق) رازگە ی نەتەوه کە ی دەکاتو بە شدار ی لە پاراستنی کەل پۆری. بە یئ مێژووی دانان کتیبەکان تاییبانتا کتیبی (الحکمه الکردیه) ی دکتور بەرخان سەنی دوامێت کتیبە سەبارەت بە بەندی پێشیان کورد.

پاش بە سەر داو بێکی کە نام پشکێت بێکی خراب ناو لیکۆبە یئیک بە پەلە پەل ناو شی کردنەو بە کێ پاش، بۆ سەماندن نرخی ئەم کتیبە کە بە بە شدار یب لە گوێ گرتن لە وتو ریزی دیدارە کە یانێ الجهموریە لە لایەن ئەم کتیبەو هەستەم کرد کە کتیبە کۆر و رەو، پاپە خدار و بە هادار تر و بە سوود و بە نرخیتر کە باسکرا، ئەم باس و لیکۆبە و پەم نامادە کرد، بە لومبیدی ئەو ی بە ئەم راستیە بەخەمە پەر چاوو دوو نرخی راستی ئەم کتیبە بۆ پاراستنی ئەم بەشە لە کەل پۆرە کە یزانیتر، نا نووسەر انو مێژووی ناسر دانەر ان تر پێشان وەك خوالی خۆشبوو شیخ عەمدی خال و تەو یەن، قوێ لێ هەنگەنو کوردانەو مەردانەو بکەوتە کۆکردنەوی جیتر هەبەو نووسنەویمانو پشکێن و لیکۆبەو بۆ زانی مێژووی دانایانان دانەر یان چونکە گەلیگ مێژووی خۆی نەزان وەك ئەندە کە مابا و کەل و دایکی خۆی نە ناسیبت.

لە کۆتایی داوەدێم هەر بۆین گشت ئەوانی درینسی ناگەن لە بوژاندنەو و پاراستن و گەش پێدان مێژووی گەلو نەتەوه و نوو نیشتا تیانو هەمیشە هەر نەستیریە درووشەدار یین لە ناسۆی ولانە مەماندا بۆ روون کردنەوی رێگە ی ژبانی و جە نازە کاتمان . . .

پەر او یزەکان

۱- (خالە) پیر مێرد- حاجی توفیق لە خیزان هەمە ناخای (مەصرە) بوو هەمان خیزانو خێلێ بەنجە ی (بێجینە) ی رفیق حیلمی خیزانە کە ی خیزان پیر مێرد پوری ژن ماموستارە لقی حیلمی بوو (خوشکی باوکی کە

نەنگى كاك لائق ھوشيارە . لە بەر لەو ھاتوو چۆمان بۆ مائى پىرە مېردوھى ئەو ھوش خىزانە كەشى بۆمان زۆر بوو . و ھەموو شەمان گورەو بچوك پىشان دەوت (خائە) . بىر ھاو بەسى (مەنوخائە پىرە مېرد) نووسى ناخەيدە رەھبىن حېلىس لە رۆژنامەى ھاو كارى دا . . .

۲- بىر ھاوئە كىشى (ھەواس لە الشمر الكردى) دانەرى بە ھەرەنسى لوسى بۆل مارگرېتو ك . آ . ب (بىرخانى پارىس ۱۹۳۷ بە نەوى Une etude Sur La Poésie Kuyde سامۆستا رەھبىن حېلىس لە ھەرەنسى بە ھەرە كوردەيت بە ھەرەى ۱۹۳۹ لى (۹) لوسى بۆل وتوئەت كە (الاب) (بۆل بەندىن) بە كىشى (ھەرەنەوى كوردى) خۆى كە ساتى ۱۹۲۵ لە پارىس لە جايى داوھ وتوئەت : ە زمان كوردى زمانىكى خۆشە تىرەو كىشى ھاوسەنگى ھەب . . زمان كوردە بەندى نەشەنگى زۆر بە كار ھاوئوى ئۆدایە . ئەو بە نەندائەى پىنەماى گشت گەنسۆگۆكسانىو بىر بەر بە پان و بەرەسقى لە گىنگىر ئىن ئايەتە نەندىق زمان كوردەى . و كوردە نەندىكى ھەبە بۆگشت شىكەو بۆگشت بايە ئىك و ھەم بە نەندانە بەشكەن لە زيانۆ زىرى (زىرە كى كوردە بوو ھەرە كوردە تووال ھەستى بىر بەر بەر گشت شىكە لە ھەر و شەخەر بىر پىشو بەوان يىزى لە ھەم زەمانە لە ھەلە ھەى كەمتر زىرە . . ھند . .

بىر ھاوئە ل . ۱۰ بە ھەرەى بە ھەى ھەلەكەردى مەل لىكل شى ھە و كل موضوع و ھەلە الامثال ھى جىزە من حىاتە و اللەكە الكردى قەمكىن الكراد من التبعير من كل شى ھە ئى الطبعىە و لا تفل بلاخە ھلە اللە من فلسفھا . . .

۳- پانەى . نەدى جھورى بە . لە كوشكى و وشىئىرى كۆبۆنە ھەى كى ساز كورد بۆ بۆ سەلتاننى كىشى (ھەلەكە الكردەى) دكتور بىرخان سەندى رۆزى پىنج شەمە ۱۳/۲۵ / ۱۹۹۱ .

پانەكە ھى رۆژنامەى (الجھورى) بە

- بىر ھاوئە رۆژنامەى ھاو كارى ژمارە (۳۰۰۱) ى رۆزى چوار شەمە ۱۳/۲۱ / ۱۹۹۱ بۆ بۆلاو كوردەئەى (بۆزانىن) ى ئەم كۆبۆنە ھەو بە دكتور حسن جاف دىدارە ھەى برد بەر زىو . . لە سامۆستايان بە شەدارى لىكۆلئە ھەو شى كوردە ھەى كىيەك پان كورد . سامۆستا ھىروس و سامۆستا سالى الاوسى .

۴- شىخ ھەمدى خائە بەندى پىشان ل (۹)

۵- ھەمان سەرجاھو لا پەرە .

۶- ھەمان سەرجاھو لا پەرە (۵)

۷- ھەرەنگى ھەرەب ئىنگلىزى (فەلموس الباس) (المصرى) الباس اسطان الباس و ادوار الباس modern Dictionary و كىيەكە ھەى (ھەلەكە الكردەى) د . بىرخان سەندى .

۸ - قاموسى ھەرەب ئىنگلىزى سەر ھەو . قاموسى ئىنگلىزى ئىنگلىزى و پىئىر دىكشەنەرى . مۆردن دىكشەنەرى . و چەندى تر .

۹- بىر ھاوئە گۆلارى (الادىب الكردى) ژمارە (۴) (نوسەرى كورد) لاپ ۱۹۹۲ لا پەرە (۱۶۸) .

۱۰- بەندى پىشان ، شىخ ھەمدى خائە ، پىشەكە كىيەكە .

۱۱- (ھەلەكە الكردەى) ، دكتور بىرخان سەندى ، ل . ۵ .

۱۲- ھەى پىن شىشان گوستاو لۆبۆن . گوتەى مەزنانو ھەلەكە ، اسماعىل حقى شارىس ۱۹۳۳ ل . ۱

۱۳- ھەلەكە الكردەى (دكتور بىرخان سەندى) ل . ۷۷ .

۱۴- ھەمان كىتب (دكتور بىرخان سەندى) .

۱۵- كوردلەيكى : نەمە دىبارە خوئى كوردە .

۱۶- لورىل : ئايا باسى بە ھەى (اورىل) پىشەكە لە (ھەر بىلە ھەو ھايتت و وردە وردە ناوئەك پان لە بەر بەر پىلە باخود زىاد كردن (نوقظە) خائو پىت كان نووسىن پاين خەبەندە واى ئى ھاوئو لۆمەدا لە جىيان بەك خائە بۆ پىشى (ب) پۆتە دوو خائو ھەو پۆتە پىشى (ي)؟

۱۷- بۆ ھەزىمەى باسى خىجەر نۆلۆرۆ زىشان لە كوردستاندا بىر ھاوئە (بەداشت) بە كان خوائە خوئىو سامۆستا رەھبىن حېلىس ۱۹۵۴- ۱۹۵۰ .

۱۸- بۆ رۆژنامەى (ھەدە كوردستان) ھەدەى كوردستان بىر ھاوئە كىشى (ھەلەكە الكردەى) بى دكتور بە ھەرخان سەندى . سەرسەكەى و باسى سەرجاھو كان بەندى پىشانمان .

۱۹- لۆمەدا وشەى (سەلتانمان) لە جىيان (رەخنە) بە ھەى ھىنا چۆنكە ھەرچە بە ھەزاران جار دوپات كراوئە ھەو كە وشەى رەخنە ھەو رەخنەى و ھەتتەى و ئاھى ھەر شىكەن ھەلە نىشان كردن زىرە . ئەم وشەى بە دىئەت گەنر بۆ لا پە ئىك پەگىر پەنەو چاكوو خرابە بە بە ھەسىن پەرمەن دان نووسەر و ھاوئە بۆ بەر ز كوردە ھەى نەرخى نووسەكە ھەى ناخوئە رۆزىتار سووئى ئى و ھەر گىت . و ئەك ئوانچ و بىلارن گىر ن و پىشە شىكەلەن و سووك كردن بە ھەمە ھەى ئايا لە بەر مەبەسى ئايەت رەخنە گەر پىشە باخود رەخنە گەر ھىچ لە باپەتەكە نازائىشە باپەتەكە ن ئاگات پان بە وردى ئايخو پىشە ھەو پە ھەگە پىشە چەند ھەلە ھەى كى زمان بەلۆزىتە ھەو پىكەت بە ھەست كە لا ئايلىن كىيەكە ھەى جھوئەتە ھەو پىشەو . دىسان ھەر لە گەل دەلئىن (رەخنە - نقد -

Criticism) ھەر بە ھاوئەى (نەم) كردن دىئە گوتەى مان پۆتە ئاواتە خوائەم لە جىيان لەم ھەموو دووپات كردنە ھەى سووئە ھەى (رەخنە نقد) بە جارىك لا بىر زىو لە جىيان وشەى كى تىر و استو و پەراتر بە ھەى پىشەكە ھەردوو لا بىگر پەتە بە جارىكى راستە و راست . و لۆمەدا و ابزانم وشەى (سەلتانمان) بە و ئاھى خەستە ئاھى نەرازوو و كىشان و ھاوسەنگى ئاگان باخود بەر ز و زىمان . چاكي لە لا پەكى خەرىرە كەم و كورقن لەملاى كىمان بەر زىر نو كام نىزىر ئايا دەتوانئىن نەزمەكە بەكە پان بە ھاوسەنگى بەر زەكە باخود لە و بەر زىر ئىش لە گەر لاى چاگەكە نەزم پوو؟ و لەمەشە مەبەسى رەخنەى زانسى ، نىشانە كردن لا پەتە كەم كورقو لاوازى بەمەسى و استىكرە ھەو ھەو بەر ز كوردە ھەى و ھەى نووسىتەكە پىشە ئەك شىكانئىرۆ ھەمەش بە جىيانەت نەتەتە ھەوئە پىشەكە رەخنە گەر زۆر زۆر ئاواتە پىشەكە باپەل نووسىتەكە ، زانبار پىكى فراوا ھەيت لە باپەتەدا بە كىشى و زۆر

- ٥- (بإيداشته) ه كان ماموستا رفيق حيلس ١٩٥٦-١٩٥٦.
- ٦- رؤؤنامهي (هاوكاوي) ١٣/٢٦١/ك ١٩٩٤.
- ٧- ديداره كهي ناهي جمهوريه ١٣/٢٥/ ١٩٩٤.
- ٨- (رؤؤنامهي (زين) چه نند زماره بك له زماردن ناهن.
- ٨ - گؤلاري گه لاؤيز - ميوا - يشكوتن رؤؤنامهي رؤؤو بياتنگه كوردستان، هند . . . وگه ليكي تر له رؤؤنامه و گؤلاره كؤنو تاز، گامان چه نند زماره بك گؤلاري كؤوي زانباري .
- ٩- (كتبي هه زار بئو و به ندي) ماموستا معروف جياوك ١٩٣٨
- ١٠- (پيرميره) غوي، رؤؤنامه كهي (زين) و كتبه كهي ياسي زيانو شيرى ده كا .
- ١١- دكتور بدرخان سندي غوي له كان ياد بويه بردين ليشو كار يداو له ديداره كه و و گه ليك بيداري تري له مهور و روشنيري دا . . .
- ١٢- (گؤلاري الاديب الكرديه) نوسمري كورد (٤) ١٩٩٢

زؤر به وردى نوسينه كه ياخود كتبه كهي رخنه ي لي ده گر بئو له م به ريگه بؤيه به ريگه سه ير بكتات . ويش حصت كردن به ناوهر و ك چي (سه رنه نا، يشكئي، ويش دسقي، ناموزگاري، ن بيبي، سوپاسي بارمه ندهران، ليسه ي ناوهر و ك، ليسه ي سه رچاوه جگه له بيليوگرا الهاي كتبه كه) بخونيشيوه . چونكه له ماته كليل ناوهر و كن - نا به لسان بوانن له ده رگا كه به وه بجه زؤري نمك له به نجه ره كانه وه به خيشه خيش .

سه رچاوه كان يابه ته كه

- ١- كتبي (الحكمة الكرديه) د. بدرخان سندي ١٩٩٠ ز.
- ٢- كتبي هللي يشيتان) شيخ خمدي خال ١٩٥٧ ز.
- ٣- كتبي قسه يشيتان) ماموستا اسماعيل حفي شاويس ١٩٣٣ ز.
- ٤- (كتبي درسه في الشعر الكرديه) فخرى ماموستا رفيق حيلس ١٩٣٩ .

حکمتنا وماننا وکتاب الحکمة الكرديه

للدكتور بدر خان سندي

خلاصة البحث

العجل في العراق الاستاذ اسماعيل حفي شاويس .
ولقد تابع اخرون في متابعة حله المسيرة عموما من ضياع الامثال
واندلولها للبحثوا عنها ودرسوا وجمعوا الكثير منها في كتب او مقالات للحفاظ
عليها لانها حصيله الفكر و اراء ومعتقدات اجدادنا ولائها جزء من تراثنا
وترمز الى مدى فهمنا وتقدمنا وسعة تفكيرنا وعمق تفكيرنا وهي كالنسن
والقوانين لسير ابياتنا في ظلها والانتقال عبر مراحل الحياة مسترشدين
بفورها .

ولهذا فان كل من وضع كتابا في هذا الحقل له دوره في خدمة امته وفي
الحفاظ على تراثه القومي .

وبوجب تواربغ وضع تلك الكتب نجد ان كتاب (الحكمة الكرديه)
للدكتور بدرخان سندي هو آخر ما نشر في هذا المجال .

بعد دراسة وبحث غير قليل وتحليل وتعليل غير سطحي تقسيم هذا
الكتاب الذي يساهم لبعض الراء عه في ندوة (ناهي الجمهوريه) في
١٣/٢٥/ ١٩٩٤ واحسانا بان الكتاب يعني بالنسبة اليها اكثر بكثير مما
وصف به واتعم والمن ما قدر ، لعدت هذه الدراسة اعلا في ان اولاً : اضع
هذه الحديقة امام الابوين وان اعرف الفراء باهمية هذا الكتاب للحفاظ على
هذا الجزء الهام من التراث القومي ؛ كي يب بقية كتابنا ومؤرخينا كما قال
(الشيخ محمد الجلال) لجميع كل ما تبقى من هذه الامثال وتسجيلها والبحث
عن تاريخها وقايلها لان اي شعب او قوم لا يحرف تاريخه ، كالطفل الذي لا
يحرف ابويه .

كان اسلانا القدماء ، قبل معرفة الكتابة والفراء ، يتناقلون احداث
تاريخهم عبر الاجيال بصورة شفوية بأسلوب قصصي على شكل حكايات
ورؤايات ونصص لصيلره . . او حل شكل اشعار . . اشعار قصصية .
ملاحم ، وقصائد قصيره او طويلة عموديه . . او اغاني . . ثم الامثال
والحكيم . . وهذه اشتهرت اكثر من غيرها لكونها ذات اسلوب خاص سهيل
حفظها واستعمالها وعدم نسيانها . فهي لصيلرة الجمل، كتيفة الماني،
والكثير منها منظمه كالشعر او السجع .

لكل امة حكمها وامثالها ولقد حرصت كلها على حفظها ام المصور ولقد
ازداد الاهتمام بجمعها ودراستها وحفظها بين القرنين (١٩ و ٢٠) بشكل
خاص كجزء من (الفلكلور) او التراث الشعبي . في نفس الوقت توجه
بعض المستشرقين كـمستشرقى الاتحاد السوفييتى السابق والارمن منهم
بشكل خاص نحو دراسة الفلكلور الكردي وجمع الامثال والحكم الكرديه
والطريق عليها ، ولقد وضع الكثير من الكتب في هذا الصمار كما ان بعض
المستشرقين الاخرين كالمصفاط والحاكم السياسي الانكليزي (نونيل)
(الذي علمى برهة من الزمن في المناطق الكرديه ودرس الشخصية الكرديه من
خلال حكمهم وامثالهم . ورؤؤيه ليسكن التي تعرف على الحكم الكرديه
من خلال املاعه على نتائج امالته البدرخانيه في باريس وباللغه
الفرنسيه . وضمها بعض الكتب او احدوا مقالات حول هذا الموضوع .

من الامراء انفسهم الملاحمؤد البازي يلى له الدور الريادي في جمع
الامثال والحكم الكرديه وتسجيلها لأول مرة . واول من يادر بئشل هذا